

Vis A Vis

MEDEDELINGEN VAN DE STICHTING FAMILIE VIS VAN ZAANDIJK

Zaandijk gezien vanaf de Zaan met links het luchthuis van de familie Kuyt, Lagedijk 76.
In het midden het achterhuis, behorend bij het Honig-Breethuis en rechts het zeiljacht 'De Holland'. Schilderij door Cees Vis
FAMILIE VIS

56

INHOUD

Jacob Kuyt bestuurslid sinds de
oprichting in 1974

488	Jaap Kuyt 40 jaar bestuurslid	
491	Zuivelmaatschappij De Kroon	deel II
496	Familie Ingenegeren	deel III
501	De familie Vis en de rijstpellerij in Wormerveer	
506	Jan Willem de Boer ((1917-2013)	
507	Mededelingen en mutaties genealogische staat	

Tijdens de laatste reünie in Café Batavia werd onze penningmeester Jaap Kuyt geëerd omdat hij sinds de oprichting actief is voor de Familie vis. Als herinnering kreeg hij een boek overhandigd "Tandem" geschreven door Jacob Vis en dat zich afspeelt in het voormalig Nederlands Indië. Toepasselijk omdat Jaap in 1929 geboren werd in Soerabaya, waar zijn vader werkzaam was bij een suikerfabriek. Al in 1932 keerde het gezin terug naar Zaandijk, waar de woning van zijn grootouders van moederskant werd betrokken.

Jaap is de tweede zoon van Jakob Gerhard Kuyt (1878-1942) en Margareta Vis (1890-1983), dochter van Cornelis Vis en Jacoba Maria Dekker. De moeder van Jakob Gerhard was ook een Vis, Cornelia Maria (1849-1918) en zoals hij zelf altijd smakelijk weet te vertellen, is Jaap daarmee de achterneef van zijn moeder. Omdat zijn overgrootvader Jacob Vis in zijn tweede huwelijk trouwde met zijn nicht Aaltje Vis stamt Jaap drie keer af van de stamouders Jacob Vis en Aaltje van Bergen.

In 1936 verhuisde het gezin naar Lagedijk 76, een huis met de een knusse Zaankamer en tegenover het “Huis

met de Beelden”, waar zijn grootouders van vaderskant tot 1918 en 1919 hadden gewoond. Zijn vader kocht in die jaren een Noorse loodsboot die hij herdoopt in de “Holland”, waarmee hij twee keer de Atlantische Oceaan overstak, mooi beschreven in onze kroniek Vis a Saandijk. Door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog was hij gedwongen terug te keren en hij weet Nederland weer te bereiken. Het zijn moeilijke jaren wanneer zijn vader in 1942 overlijdt terwijl Jaap leerling is op het Zaanlands Lyceum. Na de oorlog gaat hij natuur- en scheikunde studeren in Amsterdam en gaat na zijn studie in dienst. Daarna wordt hij leraar op verschillende

Links het luchthuis van Lagedijk 76, in het midden het achterhuis behorende bij het Honig Breethuis,

middelbare scholen in Zaandam. Hij ontmoet Machteld op het Zaanlands Lyceum en zij trouwen in 1964. Van jongs af aan is hij lid van hockeyclub de Kraaien en blijft zo lang mogelijk actief hockeyen.

De moeder van Jaap wist veel over de familie Vis en heeft die interesse voor de familie overgebracht op Jaap. Veel van haar wetenswaardigheden zijn verwerkt in de Vis a Vis. Als in 1967 het initiatief wordt genomen tot de oprichting van een familiestichting behoort Margaretha Kuyt-Vis tot één van hen, samen met Dirk Vis,

Jacob Vis J.Cz. en Annie Avis-Vis. Het eerste bestuur bestaat in 1972 uit 7 personen, die ieder fl. 100,- inleggen zodat het vermogen bij de oprichting fl. 700,- bedraagt. De andere oprichters zijn Mw. A.G.N. Stoepman-Vis, A.C.L. Peters en Mw. Johanna Grooters. Jaap heeft dan inmiddels de plaats ingenomen van zijn moeder. In Vis a Vis nr. 30 heeft Jaap het ontstaan van de stichting uitgebreid beschreven met als belangrijkste gebeurtenis de tot standkoming van het boek “Vis a Saandijk” op 17 augustus 1974.

Van gewoon lid neemt Jaap in 1986 het penningmeesterschap over van Jaap Vis. Door goed beleid weet hij de financiën van de stichting gezond te maken en te houden. Wanneer Dirk Vis in 2002 overlijdt verhuist het uitgebreide familiearchief van Bergen naar Heiloo. Heel veel is vermeld in “Vis a Saandijk”, maar nog heel veel is ook niet gepubliceerd. Jaap weet het archief te ordenen en doet hiervan regelmatig verslag in de bestuursvergaderingen. Daarnaast verschijnen geregeld

artikelen van zijn hand in de “Vis a Vis”. Bij het 500 jarig bestaan van Zaandijk verschijnt het boekje “Aan de dijk gezet” met een verklaring van alle straatnamen van Zaandijk inclusief een stukje geschiedenis. Jaap heeft zitting in de Historische Commissie Zaandijk 500 en verzet weer bergen werk voor deze interessante uitgave. Zijn kennis van Zaandijk is enorm, en zoals we bij de laatste reünie hebben ervaren, weet hij tijdens de rondvaart langs Zaandijk over ieder huis wel iets te vertellen.

Jaap Kuyt in actie tijdens de rondvaart langs Zaandijk (2008). Foto Laurens Vis.

Enkele jaren geleden had Jaap aangegeven om bij het 40-jarig jubileum zijn penningmeesterschap over te dragen. Nu het zover is aarzelt hij want hij vindt het veel te leuk om bij de Stichting betrokken te blijven. Alle be-

stuursleden juichen dit toe, want zoveel kennis en kunde over de Zaandijker Vissen laten we niet graag verloren gaan. En zoals zijn echtgenote Machteld zegt: “Het houdt hem van de straat”.

Zuivelmaatschappij de Kroon deel 2

De Zaan is als waterloop ontstaan door talloze indijkingen tussen, in het Noorden de Knollendam en, in het Zuiden, de Zaandam. Beide dammen regelden de waterstand in het dan ontgonnen weidegebied bij noord- en zuidwesterstormen. En door de sluizen aan beide zijden van (de) Zaan, te weten de Oostknollendammersluis (naar het Zwet), de Bartelsluis (naar de Engewormer), de Gerrit Jan Honigsluis, de Mallegatsluis en de Paddensluis (naar de Westzanerpolder), stond de Zaan in verbinding met een weidelandschap dat reikte van Westzaan tot Oostzaan. De Zaan was, totdat de Zaankanters in de jaren zestig van de vorige eeuw een geslaagde aanval op hun eigen erfgoed hebben ingezet, gezegend met een omvangrijk areaal aan weilanden. Het belangrijkste agrarische bestaansmiddel was in die tijd dan ook: de veeteelt..

Voorafgaande aan de oprichting van (coöperatieve) melkfabrieken, behoorde de bereiding van boter en kaas aan de zelfstandige veehouder en dan vooral aan diens echtgenote: de boerin. Zij maakte boter van de room van de avondmelk, en kaas van de afgeroomde melk en de ochtendmelk.

De kaasmakerij was een vak apart, de handel ervan eveneens. Gerbrand Vis Hz. zou er vanaf 1884 zijn ondernemers lot aan gaan verbinden. Maar voordat zover is, werd in 1879 de centrifuge uitgevonden. Waarmee machinaal een gewenst percentage vet uit de melk kan worden weggenomen. De weg naar grootschalige verwerking van melk ligt dan open.

¹ Gerbrand Vis Hajofoon (1859 – 1917), oprichter van de handelsmaatschappij in boter, kaas en aanverwante artikelen.

De boeren zullen zich aan het einde van de 19^e Eeuw streeksgewijs aansluiten om op coöperatieve basis boter, kaas en consumptiemelk te produceren. De individuele productie van boter en kaas, de regelmatige marktgang naar de (kaas)markten en het van deur tot deur uitventen van melk komt ten einde. Hetzelfde lot zullen de coöperaties later zelf ondergaan, als door schaalvergroting slechts een paar volcontinu werkende bedrijven in de 20^e Eeuw resteren.

De “klassieke” zuivelfabriek is dan al geheel uit de Zaanstreek verdwenen. Het eerste bedrijf, ‘De Hoop’ in Assendelft, is opgegaan in de Hollandse Melkunie en de melkproductie is gestaakt in de jaren zeventig van de vorige eeuw. En het tweede bedrijf, Zuivelmaatschappij ‘De Kroon’, is zich gaan toeleggen op bakkerijvetten en broodverbetersaars. De Encyclopedie van de Zaanstreek maakt er melding van dat de benoeming van alle Zaanse melkfabrieken onmogelijk is: “Geen enkel Zaanse melkfabriek heeft een gedenkboek nagelaten, de archieven zijn zoekgeraakt of opgeruimd”.

Zoals gezegd start Gerbrand Vis Hz. in 1884 met de handel in boter, kaas en “aanverwante artikelen”. Hij is geboren op 18 December 1859 te Zaanwijk, en de zoon van Hajo Vis en Johanna de Jong. Hij treedt op 19 Juli 1888 te Koog aan de Zaan in het huwelijk met Adriana Dekker. Zij is de dochter van Joost Dekker, aannemer uit Neder-Hardinxveld, en Maria Troost van Beekum. Op 8 Juli 1885 heeft zij haar acte als Directrice van de Bewaarschool in Rotterdam behaald en is op 1 Juli 1886 als zodanig benoemd te Koog aan de Zaan.

Gerbrand Vis Hz. zal, vanaf 1889, de zuivelhandel verder ‘in compagnie’ uitbouwen met Jacob Jan Dekker vanuit het nieuw gebouwde pakhuis ‘Kampen’, benoorden de Zaanwijker Sluis. Hij begint zijn onderneming op het breukvlak van twee Eeuwen. Weg met het oude, een onzekere toekomst ligt in het verschiet.

De wereld ontworstelt zich langzaam aan, wat is gaan heten, de ‘Long Depression’. Welke duurt van 1873 tot 1893. De periode kenmerkt zich door dalende (wereld)handelsprijzen en sterk oplopende werkloosheid in de agrarische sector. In Europa is een landbouwcrisis uitgebroken. Goedkoop graan uit de Verenigde Staten (waar de burgeroorlog is geëindigd en mechanisering is ingevoerd) overspoelt de Europese markten. In Nederland keldert de boterprijs (door goedkope import uit Denemarken) van 70 - naar 40 gulden in een tijdsbestek

2 Het vijf verdiepingen hoge pakhuis de Kroon langs de noordkant van de Sluissloot en de wegsloot, met de jaartallen 1908 – 1914 onder de windvaan..

van een paar jaar. De crisis verdiept zich als Europese landen protectionistische maatregelen nemen om de eigen markt te beschermen. Het zorgt enerzijds wel voor aanpassing van productiemethoden (de uitvinding van de centrifuge is daar een voorbeeld van) en, meer structureel, voor de kanteling van de ambachtelijke bedrijvigheid naar die van fabrieksmatige productie. Eerst door stoom en later door met oliemotoren gedreven mechanisatie.

Maar de families die het in de ambachtelijke nijverheid niet kunnen bolwerken zullen anderzijds een onzeker bestaan tegemoet gaan. Ze moeten wegtrekken naar de grote steden om zich bij het groeiende leger van fabrieksarbeider of werkloze te voegen.

De arbeidende klasse, het proletariaat, welke in bittere omstandigheden leeft en werkt, krijgt vorm in de grote steden. Het is een uitzonderlijke voedingsbodem voor de Socialistische Beweging die toegang krijgt tot het politieke toneel als de Sociaal-Democratische Bond wordt opgericht en er in de Nederlandse samenleving diverse vakbonden actief worden.

In de Literaire wereld treden de Tachtigers naar voren, wie het eerst en vooral 'om de kunst' te doen is, maar later sterk (sociaal)politek geëngageerd raken. Een bekend vertegenwoordiger van de tachtigers (en medeoprichter van de Sociaal-Democratische Partij) was Herman Gorter (1864-1927) uit Wormerveer. Zijn grote voorbeeld was de Engelse Dichter John Keats. Onsterfelijk geworden met de openingszin uit het gedicht *Endymion* (1818) : 'a thing of beauty is a joy forever'. Gorter's bekendste gedicht was zonder twijfel *Mei* (1889) waarvan de openingsregel een (in de politiek) staande uitdrukking is geworden: 'een nieuwe lente en een nieuw geluid'. Hij bekeerde zich tot het Marxisme en werd overtuigd aanhanger van het communisme. Hij overleed in 1927 in het Belgische Sint-Joost-ten-Noode, op terugreis vanuit zijn favoriete vakantiebestemming Zwitserland.

De belangrijkste reden voor G. Vis Hz. om zijn handelsmaatschappij op te richten was van een andere orde. Hij ziet kansen die de nieuwe spoorwegverbinding tussen Zaandam, Hoorn en Enkhuizen vanaf 1884 hem kan bieden, als aftakking van de Staatslijn K., welke loopt tussen

3 De opslag van kaas in het grote pakhuis. De transportkarretjes werden voortbewogen op "ellebogenstoom"

Den Helder, Heerhugowaard, Alkmaar, Zaandam en Amsterdam Westerdok/Oosterdok). Namelijk een sterk ver-grote (afzet)markt voor de handel in zuivelproducten. Vooral toen in 1886 de aansluiting op de bootverbinding tussen Enkhuizen-Stavoren werd gerealiseerd en eindelijk de verbinding werd gelegd van West- met Oost-Friesland. Drie veerponten gaan het dagelijkse goederenvervoer tussen de wederzijdse spoorhavens onderhouden.

Uit de schaarse nalatenschap van die eerste jaren, is af te leiden dat G. Vis Hz. vooral bedrijvig was met de tijdelijke opslag van Kaas voor derden ('in consignatie'), de handel in Kaas (Edammer, Goudsche en Leidsche), de doorhandel van natuurboter en boter in blikken, en boterkleursel. Aanvankelijk worden de inkopen verrekend met 'namen' als T. Grondsma, P. J. Talsma, D. Schermerhorn, P. Blokker, Gebr. Zijp, J. Kalverboer en J.C. Keg. Later komen daarvoor in de plaats: Kaasvereniging Leeuwarden, Zuivelfabriek Grouw, Centraal Bureau Amsterdam, Kaasmakerij Bodegraven en Stoomfabriek Hollandia in Vlaardingem.

De afzetmarkt heeft zo'n 10 jaar na de start van het bedrijf al een internationaal karakter. Er wordt niet alleen

door heel Nederland geleverd (zoals aan D. van Hoorn in Groningen, aan L. Vis in Rotterdam, aan H. Polak in Amsterdam, aan G. ten Doesschate in Deventer, aan de Broodfabriek in Haarlem, aan L. Waterreus in Scheveningen, aan Albert Heyn in Oostzaan en Anthonie Jurgens in Osch), maar ook tot ver daarbuiten. Van London tot Tripoli. Zoals aan Monsieur Adolphe Delhaize in Molenbeek, aan P. Lemaine in Parijs, aan Gebruder Segler in Berlijn, aan Fernandez Vargas in Barcelona, aan R. Eilersen in Kopenhagen en aan de Firma Gosschalk in London. Enzovoorts! Een belangrijke schakel in de bedrijfsvoering van G. Vis Hz. zijn de gebroeders Wiegman, wisselmakelaars in Amsterdam. Alle producten worden namelijk verscheept zonder dat daarvoor per ontvangst met directe betaling wordt voldaan. Dat gebeurt door middel van wissels en cheques die door hen worden geïncasseerd voor bedragen variërend van fl 20,- tot fl 500,- per afnemer per dag. Een gemiddelde dag telt in die eerste jaren van het bedrijf zo'n 30 Binnenlandse leveringen ad f 750,- voor de Binnenlandse markt en zo'n 10 leveringen ad f 1800,- voor het Buitenland. Dat betalingen op zich kunnen laten wachten en wissels on-

gedekt blijken te zijn, is te vinden in het ‘bonnenboek’ van het bedrijf. “Mijnheer, Aangenaam was het om met Uw briefkaart de dato dezer Uw bestelling te ontvangen. Wat betreft het disponeeren, moeten wij U evenwel mededelen dat wij de wissel reeds voor de 2^e maal hebben afgegeven aan onze agent te Amsterdam. Aangenaam zou het ons zijn wanneer U deze om verdere kosten te vermijden wilde consigneren”. Maar meestal was de correspondentie opgewekter van toon, zoals in geval van de levering van een partij Prima Boter, Smeerboter, Goudsche Roomkaas en Lunchkaas: “Mijnheer, wij twijfelen er niet aan of U zult met deze kwaliteit gaarne kennismaken. Daar wij met de verpakking in een kist beter uitkwamen, waren wij zo vrij U wat meer als besteld te zenden en vertrouwen wel dat U hiertegen geen bezwaren zult hebben”

Intussen heeft, in 1891, Adriana Vis-Dekker geboorte gegeven aan Gerbrand Vis II (1891-1963), in 1897 gevolgd door zijn broer Hajo Vis Gz (1897-1969). Hun moeder is dan al bestuurslid van de damesvereniging tot ondersteuning van de herstellende zieken en Gerbrand Vis Hz zelf is vanaf 1895 de belangenbehartiger van de Her-

vormde Weezen. Het is een sociaal voelend gezin. In de door economische tegenspoed geteisterde Zaanstreek zijn dan zo’n 500 kinderen in Weeshuizen ondergebracht.

Dit kwam vooral voort uit de bepaling van de ‘geboorte-en vaste woonplaats’. Personen die tot armoede vervielen en niet langer voor zichzelf konden zorgen, moesten door de gemeenschap worden opgevangen. Dit lot trof vooral de jongsten en de oudsten. Bedelarij en landloperij waren ten strengste verboden. In Amsterdam vinden wij als tastbaar bewijs van deze periode het Burgerweeshuis. Fraai hersteld en thans de behuizing van het Historisch Museum van de stad Amsterdam. Maar in de Zaanstreek ging het om kleinere gebouwen. Zo ook het Weeshuis in Zaanwijk, gebouwd in 1730, aan wat later het Weeshuis pad is gaan heten. Vergroot in 1850 en voorzien van een stenen voorgevel. De rest was van hout opgetrokken. Binnenshuis hielden de zogenaamde binnenvaders en moeders er een streng regime op na. Uit het bekende boek van Neeltje Mulder (‘uit de Goeden Ouden Tijd’) valt op te maken dat dat zeker ook gold voor de Zaanwijkse weeskinderen. Het verhaal verteld van Trijntje, die maar mondjesmaat buiten

4 Het weeshuis van Zaanwijk (1695) werd herbouwd in 1730 en bezat een bakstenen voorgevel, maar was verder geheel van hout. In 1964 brandde het pand uit en werd daarna gesloopt

5 Gerbrand Vis (op de rug gezien) op de kaasmarkt in Alkmaar

mag spelen met andere kinderen. Dan is ze gelukkig, want binnen wordt er voor het minste vergriep zwaar gestraft met urenlange opsluiting in een hok van hout op het buitenerf. Decennia lang worstelde de Hervormde kerk te Zaandijk met de financiering van de wezen opvang. Vele malen kwam de subsidie wezen-verpleging aan de orde: “het Gemeentebestuur vroeg een bijdrage in de geraamde kosten van f 3500,- . Verpleegd worden in het Weeshuis bijna uitsluitend wezen van Hervormde ouders en opdat het Weeshuis in stande kon blijven, de weezen niet naar de Koloniën behoeften te worden opgezonden, was de gevraagde subsidie beslist nodig”. Maar opnieuw volgde een afwijzende beschikking: de diaconie kon de beschikbare fondsen niet opbrengen.

Alle mogelijke bezuinigingen worden vereist en kinderen werden niet meer zonder meer toegelaten. Dat de “telkens wederkerende noodzakelijkheden om de tekorten te dekken, dodelijk inwerken op de eigenlijke liefdadigheid” letterlijk genomen moet worden, blijkt uit het snel stijgende aantal zelfmoorden in die tijd onder de jongste wezen in de Zaansteek. Zij zagen geen andere uitweg meer in hun mensonterende gang van pleeggezin naar pleeggezin.

Maar dat er een ommekeer tot stand kon worden gebracht blijkt een aantal jaren later bij het 50-jarig bestaan van de Commissie voor “de zaken en belangen der Her-

vormde weezen te Zaandijk”. In de consistorie geeft de secretaris Jan Vredenduin Pz een feestrede van de Commissie, die erin is geslaagd de financiën om te buigen naar een afdracht van bijna f 50.000,- voor de wezenverpleging en maar liefst f80.000,- voor het wezenfonds (met inbegrip van diverse beleggingen in ‘Hollandse effecten’).

In 1913 ontbind een tevreden ‘crisis’ commissie zich, bestaande uit Jan Couwenhoven Pieterszoon, Cornelis Vis Jacobszoon, Gerbrand Vis Hajozoon en Jan Marinus Vis. Om de continuïteit te waarborgen is, bij Koninklijk Besluit, de Vereniging voor de zaken en belangen van de Nederduitsche Hervormde Weezen opgericht.

In datzelfde jaar kunnen wij de geschiedenis van het bedrijf van G Vis Hz, in 1903 omgezet in de NV Zuivelmaatschappij ‘De Kroon’ v/h G Vis Hz, uit de overlevering weer oppakken. En vaststellen dat de jonge onderneming in zwaar weer terecht is gekomen. Het heeft niet alleen een opmerkelijke expansie doorgemaakt, maar verkeert ook in grote liquiditeitsproblemen en is in de greep van een diepe bestuurlijke crisis.

Maar daarover meer in deel 3 van: de Zuivelmaatschappij ‘De Kroon’.

Laurens Vis Gzn.

Familie Ingenegeren

In deel I huwt Cornelia Maria (Neeltje) Vis (1864-1921) op 20 augustus 1885 met Antonie Ingenegeren (1862-1933), zoon van Antonie sr., oprichter van Begrafenisfonds "Let op Uw Einde", dat zal uitgroeien tot N.V. Levensverzekering Maatschappij Utrecht, later AMEV en Fortis. Zij krijgen - behalve twee jong overleden dochters - twee zonen Jacob (Jaap, 1887) en Antonie Cornelis (Toon, 1889). Antonie is houthandelaar te Tiel, maar vertrekt in 1893 met zijn gezin naar Nederlands-Indië. In deel II lezen we over zijn carrière als administrateur op verschillende plantages voor tabak, thee en kina. In 1896 ziet de derde zoon Joop het levenslicht. Jaap overlijdt oudejaarsdag 1912 (waarschijnlijk) aan malaria tropica. De net afgestuurde civiel ingenieur is dan 25 jaar jong. Toon - eveneens civiel ingenieur - huwt in 1914 Catharina Maria (Toos) Huber. Het stel vertrekt aansluitend naar Indië waar Toon bijna twintig jaar werkzaam is bij de Hollandsche Beton Maatschappij N.V. Het gezin krijgt twee kinderen: A.H.A.E.J. (Pieter, 1915-1985) en C.C.P. (Pamela, 1917-2008). Toos kampt begin jaren dertig met haar gezondheid en Toon besluit in 1935 definitief terug te keren naar Nederland. Hij laat een fraaie villa in Zeist bouwen en gaat op zoek naar een passende werkkring. Helaas is dat in tijden van algehele malaise niet zo simpel...

Deel III: Van jongensdroom tot Jappenkamp

En min of meer toevallige ontmoeting met een vroegere collega, die Toon kende van de Hollandsche Beton Maatschappij blijkt niet alleen een geschenk uit de hemel, maar laat ook zijn jongensdroom werkelijkheid worden. Deze jongere collega, Gerhard Sietse (At) Vrijburg (1905-1989) eveneens civiel ingenieur, stelt hem voor samen een adviesbureau voor bouw- en waterbouwkunde op te richten. Maar dan wel in Indië waar de behoefte aan een dergelijk bureau groot is!

De grootvader van de echtgenote van Vrijburg, mr C.W. baron van Heeckeren, is bereid voor de benodigde financiën te zorgen. De gefortuneerde Van Heeckerens hadden hun rijkdom in Indië vergaard met kinineplantages en de in 1896 opgerichte Bandoengsche Kininefabriek, die rond 1910 begon met de productie van de "pil Bandoeng". Deze kininepil was koortswerend en het eerste geneesmiddel tegen malaria.

Hoewel de jongensdroom van Toon alleen het adviesbureau behelsde, meende Vrijburg - op basis van een aantal in zijn bezit zijnde technische vertegenwoordigingen - dat het opportuun zou zijn ook een technisch handelsbureau op te richten. Aldus geschiedde en op 1 mei 1936 is de Commanditaire Vennootschap Ingenieurs-Bureau Ingenegeren-Vrijburg (IBIV) te Bandoeng een feit met Van Heeckeren als commanditair vennoot en Toon en Vrijburg als beherende vennoten. De laatsten vertrekken samen met de eerste en dan nog enige employé, de jonge architect A.W. (Ab) Gmelig Meyling (1909-1991), naar Nederlands-Indië waar zij op 13 mei in Bandoeng arriveren. Toos blijft noodgedwongen in Nederland achter met de kinderen. IBIV vangt de werkzaamheden aan in een paviljoentje aan de Dagoweg 47 en men zendt meteen "circulaires van oprichting" rond. Het vele advieswerk,

"We gaan vertrekken. Let op de prachtige weerspiegeling van mijn beenen in het glimmende portier", schreef Toon 21-6-36 achterop deze foto. Hij is zo te zien heel content met zijn spiksplinternieuwe Opel Olympia Cabrio Limousine.

dat hierop volgt, noopt de directie al binnen een jaar een bijkantoor te openen in Soerabaja. Ook met het handelsbureau gaat het voorspoedig.

Het aanbod van de toenmalige inspecteur van de genie om voor leger en marine waar nodig als adviseerende ingenieurs op te treden zorgt voor een ommekeer. De overbelaste geniedienst krijgt nu hulp van IBIV bij het maken van plannen voor burgerlijke en militaire bouwwerken en het houden van toezicht bij de uitvoering ervan. Toon maakt in 1937 een korte zakenreis naar Nederland met als doel het snel aantrekken van jonge kundige medewerkers. Uiteindelijk komen er vele bouwwerken tot stand, zoals vliegvelden, hangars, verdedigingswerken, munitiemagazijnen, werkplaatsen en kampementen.

In 1939 opent IBIV een eigen inkoopkantoor voor het

Ab Gmelig Meyling bewondert het nieuwe naambordje voor het pand Dagoweg 47.

handelsbureau in New York, gevestigd op het adres 277 Broadway. Later volgt overname van Ingenieursbureau J. & C. de Vries te Soerabaja, Bandoeng en Djokjakarta. Het hoofdkantoor van deze firma in Soerabaja gaat nu dienst doen als bijkantoor van het handelsbureau. Ook broer Joop treedt na een loopbaan als inspecteur bij de BPM in dienst als commercieel medewerker en later als procuratiehouder.

De statige villa aan de Dagoweg 51 wordt aangekocht. Deze was eerder in gebruik bij de zusters Juul en Dia van Regteren Altena, die daar een kleuterschool leidden. Het grote gebouw met een riant bovenverdieping is uitermate geschikt voor kantoorgebruik en is gesitueerd in een woonwijk aan een lange, goed toegankelijke verbindingsweg door Bandoeng.

Bij de viering van het eerste lustrum op 1 mei 1941 telt IBIV ruim zestig werknemers en Dagoweg 51 wordt definitief in gebruik genomen als hoofdkantoor van inmiddels IBIV N.V. met een geplaatst kapitaal van 1 miljoen gulden, waarvan 400.000 volgestort.

Huisarchitect Gmelig Meyling heeft dan al een grote variëteit aan gebouwen ontworpen. De allereerste opdracht voor IBIV in 1936 was de renovatie van zwembad 't Centrum in Bandoeng, maar ook de uitbreiding van het rooms-katholieke Marinetehuis te Soerabaja (1937), het christelijke Marinetehuis in Soerabaja (1938), de papierfabriek Padalarang met bijbehorende kantoren en woningen in Padalarang (1939), boekhandel en drukkerij Visser & Co. te Bandoeng (1940), de woonhuizen voor resident Ter Laag en generaal Statius Muller, beide te Ciumbule uit eveneens bij Bandoeng (1941) om er een paar te noemen uit de indrukwekkende lijst van werken, die onder directie van IBIV tot stand kwamen.

Naast zijn drukke werkzaamheden vervult Toon tal van

functies in het verenigingsleven. Zo is hij onder meer bestuurslid van de Groep Nederlands Indië van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs en voorzitter van de Kring Bandoeng, bestuurslid van de Normalisatieraad, bestuurslid van verschillende tennisclubs en voorzitter van de Nederlands-Indische Lawn Tennisbond. Lid van de Rotary en ook voorzitter van de Bandoengsche Kunst Kring. In die hoedanigheid leert hij Wim Kan en Corry Vonk kennen. Op 3 december 1939 waren zij met hun ABC cabaret naar Indië vertrokken voor een toernee van "100 dagen uit en thuis". Zij deden met hun voorstelling ook Bandoeng aan, waar Toon hen hartelijk welkom heette.

Als Nederlands-Indië op 8 december 1941 Japan de oorlog verklaart, moet compagnon Vrijburg, die reservekapiteinwaarnemer bij de Luchtmacht is, naar het front in Borneo. Drie maanden later, op 8 maart 1942, capituleert Nederlands-Indië onvoorwaardelijk. Vrijburg, broer Joop en zeven andere dienstplichtige werknemers van IBIV worden krijgsgevangen genomen. Alle overheidsinstellingen, bedrijven en banken moeten op last van de Jap sluiten, maar bedrijven met "vitale belangen" kunnen ontheffing aanvragen. Vanzelfsprekend heeft ook IBIV "zeer vitale belangen" met als gevolg dat Toon voorlopig op vrije voeten kan blijven. Werkend personeel moet armbanden dragen met de rode Japanse zon er op waarmee men zich vrij kan bewegen.

Het accepteren en gebruiken van deze armbanden heeft echter bij sommigen geleid tot verwijten van collaboratie. Maar volgens mevrouw C. Luiting, die sinds 1937 bij IBIV werkzaam was als typiste, is er veel goeds mee gedaan: *"Ir. Ingenegeren reed heel Bandoeng rond om uitstaande vorderingen van IBIV zo veel mogelijk contant te innen. Bij zijn terugkomst op kantoor werd uit die ontvangsten dan financiële ondersteuning gegeven aan ons allen, voor zover nodig en mogelijk; en niet te vergeten ook aan vele anderen, die door de sluiting van banken in moeilijkheden raakten, salarissen werden natuurlijk niet meer uitbetaald."*

Toon wordt op 21 november 1942 geïnterneerd in Jappenkampen in Bandoeng en later ook in Tjimahi en Baros. Tegen 15 augustus 1943 zijn alle Nederlandse werknemers geïnterneerd. De Japanners verwijderden nu ook de Indonesische en Chinese medewerkers uit het hoofdkantoor en nemen het gebouw in bezit. Toon zou 1025 dagen in kampen doorbrengen.

In het kamp in Baros met 3000 mannen en jongens verkozen zijn kampgenoten hem tot "Hoofd Opvoeding en Ontspanning". Samen met vele medewerkers (bevoegde en onbevoegde onderwijskrachten) droeg hij bij aan dus-

Het nieuwe hoofdkantoor Dagoweg 51 te Bandoeng is op 1 mei 1941 in gebruik genomen.

danig onderwijs, dat de in het kamp uitgereikte diploma's na de oorlog als volwaardig zijn erkend.

Als Japan op 15 augustus 1945 capituleert heeft Toon (evenals broer Joop en Vrijburg) de kampjaren overleefd, maar hij is - op het huis aan de Dagoweg 47 na - alles kwijt. Elf personeelsleden van IBIV komen om in militaire- en burgerkampen. De twaalfde als reserveofficier bij een vliegtuigongeluk in Amerika in 1944.

Gezondheidsredenen nopen de broodmagere en verzwakte Toon naar Nederland te reizen, waar hij 27 maart 1946 op Schiphol aankomt. Later dat jaar richt hij een bijkantoor van IBIV NV op in Amsterdam, gevestigd aan de Herengracht 545-549. Zoon Pieter wordt aangesteld als procuratiehouder en exportmanager.

Op 1 januari 1947 tekent IBIV een (eerst voorlopig) contract met de Raad van Bestuur van Stichting Beheer en Liquidatie Basesgoederen. De stichting heeft tot taak de achtergelaten Japanse dumps en door de Nederlands-Indische regering opgekochte legergoederen van Amerikaanse bases (met uitzondering van wapentuig) op met

name Nieuw-Guinea "op voor den lande zo voordelig mogelijke en zo snel mogelijke wijze te inventariseren, te conserveren, te reviseren, te repareren, te verschepen en te verkopen". Een gigantische operatie onder directie van IBIV tegen een gefixeerd maandelijks honorarium. Het

De eerste opdracht voor IBIV in 1936: verbouwing van zwembad "t Centrum" in Bandoeng.

Na bijna 3 jaar Jappenkamp keert Toon (rechts) in 1946 terug naar Zeist. Zijn zoon Pieter staat naast hem en links kleinzoon Peter, schrijver dezes.

duurt nog tot 18 november 1947 voordat de stichting feitelijk is opgericht en de directieovereenkomst getekend. Dit alles was echter niet zonder slag of stoot gegaan. Om de vele roddels rond de stichting de kop in te drukken besloot Toon tot de uitgifte van het boekje "Holland in Hollandia", dat in duizend exemplaren aan evenveel mogelijke belangstellenden gratis werd toegezonden. Onder de werklieden bevonden zich - behalve Japanse krijgsgevangenen - ook politieke delinquenten, die in kampen in Nederland hun straf uitzaten. Deze voormalige NSB'ers en Wehrmachtsoldaten werden in twee groepen gedeporteerd naar Biak en Hollandia. Op 13 augustus 1949 was het werk geklaard met een winst van ruim 100 miljoen gulden voor de schatkist. Toon vindt ook nog tijd (zeven jaar lang, tot 1954) om zijn expertise uit te dragen op de Universiteit van Indonesië in Bandoeng, waar hij als buitengewoon lector les geeft in het vak bestekken en begrotingen en de praktijk van het bouwen. In 1953 volgt de beloning van Toon voor zijn jarenlange maatschappelijke inzet en wordt hij benoemd tot Officier in de Orde van Oranje Nassau. Medio jaren vijftig telt IBIV meer dan honderd personeelsleden. Na een periode van wederopbouw, groei en bloei maken belemmerende financiële maatregelen van de Indonesische regering in 1955 - zes jaar na de soevereiniteitsoverdracht - het functioneren van met name het handelsbureau van IBIV praktisch onmogelijk. Bovendien mogen de Nederlandse werknemers van IBIV geen

geld meer overmaken aan vrouwen en kinderen in Nederland. De NV krijgt ook geen deviezen meer voor winsttransfer, waardoor de positie van IBIV en de kantoren in New York en Amsterdam onhoudbaar wordt. Tot overmaat van ramp wordt Toon ziek. Medio 1955 vertrekt hij naar Nederland voor medische hulp en om zijn pensioen voor te bereiden na ruim veertig tropenjaren. Bij de afwikkeling ervan in het voorjaar van 1956 blijkt een maandenlang slepend conflict tussen Toon en mededirecteur Vrijburg de uitkering van het pensioen in de weg te staan. Toon overlijdt gedisilluseerd 66 jaar oud in Zeist op 19 mei 1956, zonder pensioenaanspraken zoals later zal blijken. Hij laat Toos wel de mooie villa na. Een jaar later is het uitzichtloze conflict tussen Nederland en Indonesië over Nieuw-Guinea voor de Indonesische regering aanleiding om Nederlandse ondernemingen - ook IBIV - onder staatstoezicht te stellen en ze vervolgens te nationaliseren.

De benoeming tot Officier in de Orde van Oranje Nassau geschiedt in 1953.

Toos moet zich uiteindelijk na veel soebatten behelpen met een karig weduwenpensioentje van IBIV. Zij blijft nog vele jaren in Zeist wonen en overlijdt, na de laatste jaren te zijn verzorgd door dochter Pam, 81 jaar oud in een verpleeghuis te Bladel op 26 september 1972. Er zijn momenteel nog acht vrouwelijke personeelsleden van IBIV in leven. Zij houden jaarlijks een reünie ten huize van de dochter van Vrijburg. Zonder uitzondering herinneren zij zich “meneer Ingenegeren” als een char-

mante man, die op hun verjaardag altijd zorgde voor een persoonlijk cadeautje.

Het laatste deel IV is geheel gewijd aan Pam Ingenegeren, die in 1936 haar artistieke carrière begon als filmster in de groots aangekondigde bioscoopfilm “Een zomerzothed”.

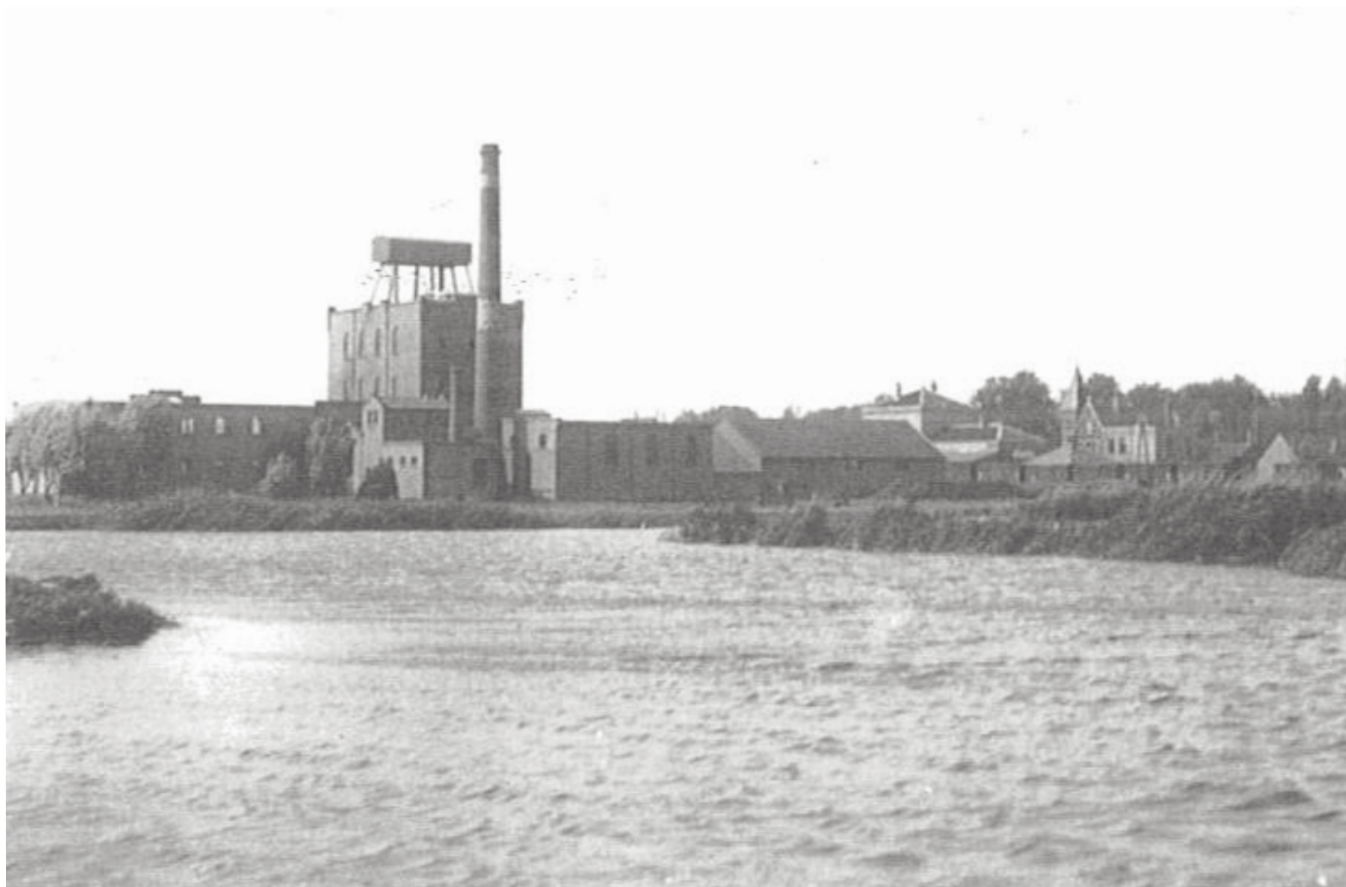
*Peter Ingenegeren
(CVIaccaa Genealogische
staat van Jacob Vis en zijn nageslacht)*

Geraadpleegde bronnen: Periodiek van het Indisch Familie Archief: Mevrouw C. Luiting, Ingenieursbureau Ingenegeren-Vrijburg (datum onbekend, doch van voor 2010); Geschiedenis van de families Ingenegeren, Ingeneger en Ingeneeger, Bussum 2003-2011, Edo J.R. Ingenegeren; Stichting Bonas/Nederlands Architectuurinstituut te Rotterdam; Krantenarchief Koninklijke Bibliotheek te Den Haag; Holland in Hollandia, N.V. Uitgeverij W. van Hoeve 's-Gravenhage 1948; De Ingenieur in Indonesië, Kon. Instituut van Ingenieurs, Bandung, september 1956; Archieven Jb. Kuyt, Heiloo en Collectief Geheugen Familie Ingenegeren, Peter Ingenegeren, Riethoven-Walik.

De familie Vis en de rijstpellerij in Wormerveer

In de jaren vijftig stond achter het voetbalveld van QSC een sombere ruïne.ⁱ Het was een stuk fabriek met een schoorsteen. Het waren de overblijfselen van de stoomrijstpellerij Java van de firma Alb. Vis. De eerste Albert Vis heeft de rijstpellerij in de Zaanstreek geïntroduceerd. De stoomrijstpellerij Java en de rol van de familie Vis in de rijstepellerij van Wessanen & Laan vormen een vergeten hoofdstuk in de industriegeschiedenis van Wormerveer. De rol van de familie Vis past ook in het netwerk van families, kooplieden en ondernemers die Wormerveer in het laatste deel van de 19de en het begin van de 20^e groot hebben gemaakt.

Albert Vis

De stoomrijstpellerij Java op zijn hoogtepunt. Op de voorgrond is nog een stukje van de machinekamer van De Jonge Voorn te zien. Daar staat de kleine schoorsteen bij. Links achter het rijstpakhuis Moulmein. Op het dak van de rijstpellerij staat het reservoir van de Sprinklerinstallatie, die bij de meeste Zaanse bedrijven werd geïnstalleerd voor de bestrijding van branden. Op de achtergrond is het station en de spoorweg. De foto is van voor 1933 omdat het oude postkantoor is te zien, dat in dat jaar is gesloopt. Foto P. Nieuwstad, Koog aan de Zaan GAZ 21.02397

Albert Vis

Albert Vis (1801-1848) werd op 6 oktober 1801 geboren, trouwde op 23 september 1821 met Neeltje Groen en overleed op 11 maart 1848 in Wormerveer. Het echtpaar had twaalf kinderen.ⁱⁱ Albert Vis heeft gewerkt op het kantoor van de firma Vas & Co. in Wormerveer. Door de financiële ondersteuning van de grootmoeder en Jacob Prins, een oom van zijn vrouw, kon hij zich in zaken begeven. In 1825 kreeg hij het advies om voor zichzelf te beginnen. Hij huurde de pelmolen De Jonge Voorn van de weduwe van Jan Vas voor fl. 500 per jaar. Daarnaast

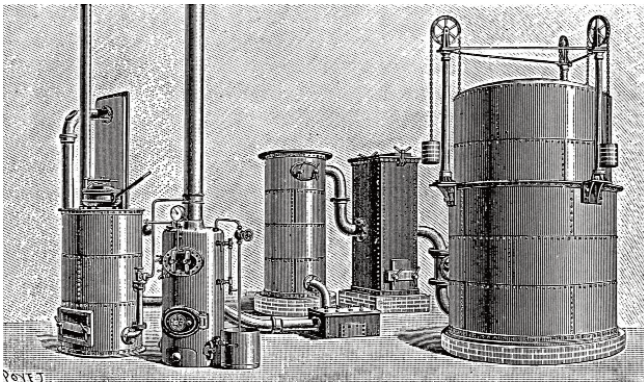
huurde hij een stijfelmakerij van Dirk Vas voor Fl. 100 per jaar. Hij kocht ook het woonhuis met graanpakhuis aan de noordkant van de Noordersluis. Hoewel het pellen zelf een matig resultaat opleverde deed hij goede zaken door de aankoop van de goederen van de weduwe Jan Vas. Jan Laan van Wessanen & Laan was een goede afnemer van zijn pellerijproducten. Op 7 mei 1827 kon hij De Jonge Voorn al kopen voor Fl. 4000,-. Het jaar daarop was een goed jaar in de stijfsel en hij kocht de stijfselfabriek en het pakhuis Riga. Zijn oom adviseerde hem de vervallen pelmolen Rosbayer aan de Mallegatssloot in Zaandam te kopen. Hij deed het om zijn oom een genoegten te doen.

Zo herinner ik mij het uit de jaren vijftig van de 20e eeuw. Het QSC voetbalveld met een ruïne op de achtergrond, waar allerlei spannende verhalen over werden verteld. Het was het restant van de stoomrijstpellerij Java. GAZ 22.07740

En oom schoot hem op voordelige condities het geld voor. Hij betaalde er Fl. 2500,- voor. Oom had hem ook beloofd zijn “pruthuis”, een oliedikkokerij, te verkopen. In 1829 nam Albert Vis de kantoorbediende Hendrik Koekebakker in dienst, die daarvoor in bij notaris Donker in Zaandijk werkte. In 1830 was het door de Belgische afscheiding voor velen een slecht jaar, maar Vis maakte als pelder en handelaar een levensmiddelen een forse winst. Hij nam ook de oliedikkokerij van oom Jacob over, die hem opnieuw met geld en goede raad bijstond. Hij kocht dat jaar ook een partij rijst. Er volgden nog twee goede jaren maar 1833 liepen de prijzen van gort en stijf sel flink terug. Bij de rijst gingen de prijzen minder terug. Opvallend is dat Albert Vis op 3 maart 1841 voor 10 jaar een octrooi kreeg op de werktuiglijke rijst- en parelgort pelderij. Doorman beschreef de tekeningen van deze uitvinding.ⁱⁱⁱ In dat jaar liet hij samen met olieslager en burgemeester Simon Prins ook onderzoeken hoe de Zaan het beste kon worden verbonden met het Noord Hollands kanaal.^{iv} In 1844 verwierf hij ook het huis aan de zuidkant van de Noordersluis en een huis naast het stijf selhuis in de Marktstraat. In 1845 kocht hij de oliemolen De Kerkuil in Wormer^v. Hij was ook commissionair in effecten, een voorzetting van het werk van zijn schoonvader. Albert Vis maakte deel uit van het koopmansnetwerk in de Noordelijke Zaanstreek. Met Wil-

lem Kaars Sijpesteijn (1800-1855) richtte hij in 1845 de Zaanlandse Assurantie Compagnie op. Hij had ook goede contacten met de burgemeester en olieslager Simon Prins. Via huwelijken van de kinderen zou dat netwerk steviger worden verknoot.^{vi} Op 17 maart 1848 schreef Neeltje Groen, de weduwe van Albert Vis, aan de zakenrelaties dat zij treurde om het zware verlies van haar man maar dat ze voornemens was om de handel in granen en zaden, de pelderij, de stijf selmakerij en de olieslagerij van de firma Albert Vis voort te zetten. Zij nam haar oudste zoon Jan Vis op in de zaak. Hij zou worden bijgestaan door de procuratiehouder H. Koekebakker die ook al het volste vertrouwen van Albert Vis had genoten.^{vii} Jan Vis was op 23 augustus 1823 in Wormerveer geboren, trouwde op 23 juli 1846 met Sydina Prins en overleed op 22 september 1868 in Neuenahr. Het echtpaar Vis-Prins had zeven kinderen gekregen waarvan er drie de volwassen leeftijd niet hebben bereikt en drie ongehuwd bleven. De firma kocht in 1845 de pelmolen De Bonsem en in 1852 de oliemolen De Moriaan. De jonge Jan Vis was in 1849 al een van de commissarissen van de maatschappij die een verbinding van de Zaan met het Noord-Hollands kanaal wilde aanleggen. Doorman meldde dat de firma Albert Vis voor de allereerste wereldtentoonstelling in 1851 in Londen geparelde gerst, haver gort en stijf sel had ingestuurd. De dood van Neeltje

Vis op 28 oktober 1852 deed de firma uiteenvallen. Zij verdrong in de Noordersluis. Volgens een kleindochter was dat omdat zij het leven niet meer aan kon. Een tragische dood voor de stammoeder van een geslacht van Wormerveerse fabrikanten en kooplieden. Twee zoons gingen verder als zelfstandig peller. De oliemolens werden verkocht. De oude firma werd door de oudste zoon Jan voortgezet. Na zijn dood in 1868 werd het bedrijf met de pelmolens De Jonge Voorn en De Bonsem en het stijfselfabriekje voortgezet door Klaas Vis, het twaalfde kind van Albert Vis en Neeltje Groen. Hij leefde van 24 december 1843 tot 13 mei 1909. In 1867 plaatste hij een locomobiel bij De Jonge Voorn. Een locomobiel is een transportabele stoommachine. Deze was eerder in gebruik geweest bij de bouw van het Amstelhotel in Amsterdam. Hij trouwde op 10 augustus 1871 in Zaandam met Margaretha Anna Keg.^{viii} In 1892 werd de locomobiel vervangen door een zeer grote gasmotor. In 1909 verbrandde De Jonge Voorn.^{ix} Klaas Vis besloot tot de bouw van een nieuwe stoomrijstpellerij Java.^x Maar voor de oplevering overleed hij. Het bedrijf werd voortgezet als N.V. Rijstpellerij voorheen Albert Vis met de directeuren Pieter Nicolaas en Nicolaas Jacobus Vis.^{xi}

N.V. Rijstpellerij voorheen Albert Vis

Op 2 november 1909 werd opgericht de N.V. Rijstpellerij voorheen Albert Vis. Van de 364 aandelen waren er 352 in handen van de erven Klaas Vis. Ingebracht in de nieuwe N.V. waren de nieuwe stoomrijstpellerij Java en het pakhuis Moulmein samen voor een waarde van Fl. 121.085,37. Verder werden nog ingebracht het woonhuis en kantoorgebouw voor Fl. 15.000. De goederen in fabriek en pakhuis hadden een waarde van Fl. 121.843,85. Er werd Fl. 98.790,94 gerekend voor de goodwill. Wessanen & Laan was een van de aandeelhouders in dit bedrijf. Zij hadden 12 aandelen van Fl. 1000,-. De nieuwe fabriek had Fl. 96.085,37 gekost. De Duitse machinefabriek Huckau & Bulle leverde voor Fl. 43.267,32 de in-

richting. Gebr. Gorter uit Wormerveer had de fabriek gebouwd voor Fl. 41.402,31. Het houten pakhuis, de ijzeren loods, de machinekamer met stoommachine, ketel en schoorsteen waren tijdens de brand gespaard en werden voor Fl. 25.000 overgedragen.^{xiii}

Het resultaat van de rijstpellerij

jaar	rijstpelrekening	dividend	winst
1910	Fl. 103.316,20	Fl. 7.680	Fl. 25.896,20
1911	Fl. 149.945,78	Fl. 11.520	Fl. 32.013,79
1912	Fl. 124.296,46	Fl. 11.520	Fl. 41.959,46
1913	Fl. 90.507,02	Fl. 11.520	Fl. 38.488,09
1914	Fl. 76.825,39	Fl. 11.520	Fl. 88.753,64
1915	Fl. 35.407,06	Fl. 11.520	Fl. 46.168,46
1916	Fl. 23.837,44	Fl. 11.520	
1917	Fl. 45.286,22	Fl. 11.520	
1918	Fl. 14.89,52	Fl. 11.520	
1919	Fl. 1.995,41		
1924	Fl. 8.617,67		
1925	Fl. 88.639,39		

In 1915 en 1916 deed men ook in Tapiocameel.

De aandeelhouders kregen een basisdividend van 3%. Daarboven werd winst uitgekeerd. Bij de aandeelhoudersvergadering op 28 februari 1911 waren de volgende aandeelhouders aanwezig: Mevrouw P.N. Vis-Vis, N.J. Vis, J. Vis Azn., Th. Blans en G. Bloemendaal. Opvallend is dat drie andere rijstpellers, Blans, J. Vis Albzn. en G. Bloemendaal, aandeelhouder waren in deze rijstpellerij. In 1914 waren J. Vis Albzn., Th. Blans en G. Bloemendaal commissaris. Tot de aandeelhouders behoorde J.P. Laan. Vanaf 1920 heeft het bedrijf een effectenrekening die wel twee miljoen gulden beliep. Het aantal "Lanen" onder de aandeelhouders nam toe. In 1926 werd een nieuwe stoomketel gekocht voor Fl. 33.908,34. Het bedrijf had 2 motordekschuiten: De Java I en de Java II. Na de Eerste Wereldoorlog was de rijstimport in Nederland lange tijd sterk verminderd. Er kwam wel een opleving, maar de glorie tijden braken niet meer aan. Vanaf 1926 begonnen de verliezen bij de N.V. rijstpellerij voorheen Albert Vis. Dit leidde uiteindelijk tot de sluiting van de stoomrijstpellerij Java. Het personeel ging over naar de rijstpellerij De Unie van Wessanen & Laan. Als firma bleef Albert Vis bestaan. Het pelwerk werd echter voortaan op De Unie uitgevoerd. In 1932 nam het bedrijf voor Fl. 84.000 deel in de N.V. Rijst-Unie.

De relatie tussen de families Vis en Laan.

Albert Vis Jr. (1832-1866) was zelfstandig peller geworden met de molen De Rosbayer. Wegens een zwakke gezond-

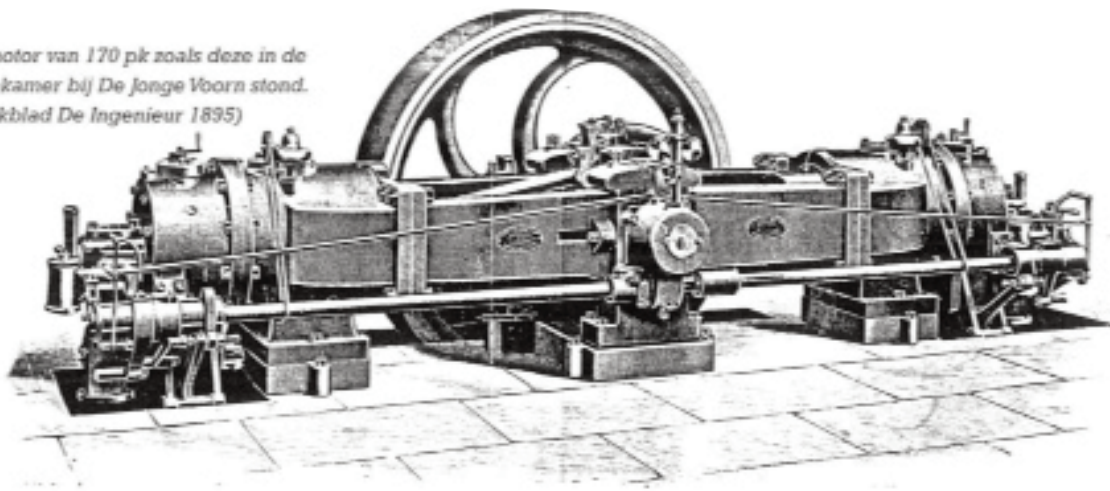
heid sloot hij zich aan bij het familiebedrijf van zijn schoonvader; Wessanen & Laan. Hij was gehuwd met Maria Laan. Schoonvader Jan Laan was een vriend van zijn vader geweest. In 1866 overleed hij, als zo veel Zaankanters, aan TBC. Hun zoon Jan Vis Albzn. (1863-1928) was in het huis aan de Noordersluis geboren. Het was een slimme jonge die in Zaandam in 4 jaar de 5-jarige HBS haalde. Hoewel hij graag verder had geleerd ging hij in dienst van Wessanen & Laan. Hij kwam onder de hoede van zijn oom Cornelis Laan, bijgenaamd Cees de Rijstkoning. Hij trouwde in 1890 met Cornelia Schoute van de “chocolade-familie” van Erven de Jong. Het ging hem voor de wind en in 1896 liet hij een groot nieuw huis Zaanweg 46 bouwen vlakbij de Zaanbrug en het kantoor van Wessanen & Laan. Dit pand, dat nu een gemeentelijk monument is, werd ontworpen door de bekende Amsterdamse architect J.F. Klinkhamer. Klinkhamer had eerder een huis voor Dirk Laan (Zaanweg 49) en voor Joh. Laan (Zaanweg 61) ontworpen.^{xiii} Zaanweg 46 en 49 zijn nu gemeentelijke monumenten.^{xiv} In 1903 trad Cornelis Laan terug en Jan Vis Albzn. werd toen directeur van de rijstpellerij De Unie. Hij werd ook voorzitter van de “Vereniging van rijstpellers”. Leden waren drie Zaanse en drie Rotterdamse rijstpellers die elkaars concurrenten waren, maar die ook prijsafspraken maakten. Vanwege een achteruitgang van zijn gezondheid trok hij zich in 1925 terug uit zaken en verhuisde naar Hilversum. Hij stelde daar het familieboek “De familie Vis van Zaandam en Wormerveer” samen.^{xv} Ook zijn zoon Albert Vis (1891-1970) kwam in dienst van Wessanen & Laan. Hij doorliep de HBS in Alkmaar en kwam op 1 maart 1910 in dienst van Wessanen & Laan.^{xvi} Het was een jongen met een brede belangstelling die bijvoorbeeld al op jeugdige leeftijd fotografeerde. In 1914 kocht hij een Douglas motorfiets. Al spoedig volgde een auto. Voor Fl. 8000 kocht hij in 1916 een Renault. Op 4 mei 1916 trouwde hij met Hendrika Maria Dekker (Riek). Zij was de dochter van Johan Willem Dekker en Anna Geertruida Honig. Vader Dekker was een van de directeuren van de zeepfabriek. Riek Dekker had haar rijbewijs gekregen op haar 18de. Ab Vis werd in 1924 opgenomen in de directie van Wessanen. Toen zijn vader naar Hilversum verhuisde, betrok hij met zijn gezin Zaanweg 46. Hij bleef in de directie tot 1952 toen rijstpellerij De Unie werd omgebouwd tot havermoutfabriek. Hij werd commissaris en van 1957 tot 1967 president-commissaris van Wessanen. Hij was van 1 januari 1951 tot 31 december 1962 voorzitter van de Kamer van Koophandel in de Zaanstreek en was al vanaf 1932 lid van het bestuur.^{xvii} Alleen J.A.E. Verkade was in de meer dan anderhalve eeuw dat de Zaanse Kamer van Koophandel bestond langer voorzitter. Het voorzitterschap van Ab

Vis viel in cruciale periode van de naoorlogse wederopbouw. Het was de tijd van de strijd voor een tunnel onder het Noordzeekanaal, maar ook de strijd tegen voorgenomen Amsterdamse Zeehavens in de Zaandammer polder, nieuwe wegen, nieuwe woonwijken, pogingen tot samenvoegen van de Zaangemeenten en de ontdekking van de water- en luchtverontreiniging. Hij had in 1941 het landgoed De Kruishorst in Velp gekocht. Het huis werd in 1944 gevorderd als internaat voor jongens. De Duitsers hebben het gebouw geplunderd. In 1950 liet Vis het afbreken om het door een kleiner modern huis te vervangen. Ook zijn beide zoons Jan en Ab traden in dienst van Wessanen. Toen Wessanen in 1965 200 jaar bestond was Jan Vis de directeur die het personeel op het jubileumfeest in de RAI toesprak. In 1959 was Wessanen naar de beurs gegaan. Er waren toen nog 2 Lanen aan het bedrijf verbonden. De heer Cees Laan Dzn. was commissaris van Wessanen tot 1973. Hij was getrouwd met Anna Geertruida Vis (1917-2014), de oudste dochter van Albert Vis en Riek Dekker. De heer Raymond Laan begon bij Wessanen en Laan in 1925. Van 16 mei 1933 tot 1 mei 1962 was hij directeur en van 1 mei 1962 tot 15 maart 1978 was hij commissaris van de Vennootschap. Na 53 dienstjaren verliet hij als laatste Laan het familiebedrijf. In 1968 verdween met Jan Vis de laatste Vis uit het bedrijf.^{xviii}

Conclusie

De stoomrijstpellerij Java van Albert Vis lag in het Guisveld. Bepalend voor deze vestigingsplaats was de windmolen waarmee het bedrijf was gestart. In die tijd werden de meeste stoomfabrieken langs de Zaan gebouwd. Albert Vis was overigens niet de enige. Ook de grote stoompapierfabriek De Eendracht van Van Gelder Zonen lag achter in een sluisje in de banne van Wormer, Jisp en Neck. De vestigingsplaats werd op den duur wel een belemmering. Maar deze stoomrijstpellerij Java heeft het langer uitgehouden dan de stoomrijstpellerij Birma van Blans, aan de Zaan in Zaandam, die na de eerste wereldoorlog niet meer open ging. De vestigingsplaats was niet de enige verklaring voor de achteruitgang van de pellerij. Grote veranderingen in de wereldhandel en een ander voedingspatroon brachten de Zaanse rijstpellerij in de problemen. Wessanen & Laan speelde daar beter op in dan de andere Zaanse rijstpellers. De familie Laan was twee eeuwen betrokken bij het wel en wee van de firma Wessanen & Laan. De familie Vis één eeuw. De familie Vis bleef langer met Wormerveer verbonden dan sommige andere families uit het Wormerveerse zakelijke en familienetwerk.

De gasmotor van 170 pk zoals deze in de
machiniekamer bij De Jonge Voorn stond.
(Uit weekblad De Ingenieur 1895)

De Jonge Voorn heeft mechanische hulp gekregen. Er werd met Dawson gasfabriekje lichtgas gemaakt dat als brandstof in een Crossley gasmotor werd gebruikt. Een zeer innovatieve oplossing voor die tijd, toen iedereen nog aan stoomkracht dacht als opvolger van de windkracht. GAZ 21.06664

De grootste gasmotor van Nederland

Toen de windkracht steeds meer te kort ging schieten als arbeidsvermogen in de Zaanse industrie werd vooral gekeken naar de stoommachine als vervanger. Maar vanaf 1875 was er een alternatief in de vorm van de gasmotor. In 1892 had een van de monteurs van Boulton & Watt, William Murdock, een patent voor een lichtgasinstallatie gekregen. In Engeland was toen geen belangstelling. In Frankrijk werd ook geëxperimenteerd. In 1812 werd in Londen voor het eerst straten verlicht met gaslicht. Het gaslicht maakte een enorme bloei door. In 1860 bouwde de Fransman Lenoir de eerste gasmotor. Het echte succes kwam toen de Duitser Otto in 1875 zijn viertakt motor patenteerde. De gebr. Crossley kochten het patent van Otto. In 1860 werd in Zaandam een gasfabriek gesticht. Drie jaar later volgde Wormerveer. Een van de initiatiefnemers was Jan Vis Albzn. In 1891 verscheen de eerste gasmotor in de Zaanstreek bij een brikettenfabriek in Zaandam. In 1892 kwam de gasmotor bij De Jonge Voorn in bedrijf.

Noten:

ⁱ Als supporter van W.S.V '30 uit Wormer heb ik het voetbalveld vaak bezocht.

ⁱⁱ *De familie Vis van Zaandam-Wormerveer* (1926) 50.

ⁱⁱⁱ G. Doorman, *Het Nederlandsch Octrooiwezen en de techniek der 19^e eeuw.* ('s-Gravenhage, 1947) 232-233.

^{iv} J. Kingma, *De geschiedenis van de rijstpellerij Albert Vis Wormerveer* in "Nieuwsbrief MBTZ" (Zaandam 1988) 4-5.

^v *De familie Vis van Zaandam-Wormerveer* (1926) VIII-XI.

^{vi} Laurens Vis Zn, *De familie Vis in Wormerveer* in "Vis a Vis. Mededelingen van de Stichting familie Vis van Zandijk". No.50 (2008) 421 – 424.

^{vii} Brochure destijds in bezit van wijlen de heer G.J. Vis te Enkhuizen

^{viii} *De familie Vis van Zaandam-Wormerveer* (1926) 103.

^{ix} De brand is niet genoemd in: N. van

Pommeren, H.L.M. van Heijnsbergen, *De Zaanse brandkroniek van 1656 tot 1941.* (Zaandam,1941)

Dit was meteen de grootste in zijn soort in Nederland. Hij werd o.a. in 1895 in het blad *De Ingenieur* beschreven. Het gas werd met behulp antraciet gemaakt in het Dawson gasfabriekje waar een gashouder bij stond met een doorsnede van 4 meter en een hoogte van 2,4 meter. Er waren twee zuigers waarvan de zuigerstangen op een vliegwiel (doorsnede 2,3 meter) werkten. Het vliegwiel, dat als riemschijf dienst deed, maakte 160 omwentelingen per minuut. Een gasmotor had een hoger nuttiger vermogen als een stoommachine, had minder ruimte nodig en kon meteen starten. Nadelen waren o.a. de hogere gevoeligheid voor storingen, geen arbeidsreserve en geen mogelijkheid het vermogen te vergroten door de stoomdruk op te voeren.^{xix} Stoommachines werden efficiënter dus grote gasmotoren werden vervangen door stoommachines. Kleine gasmotoren werden vervangen door oliemotoren (dieselmotoren) of elektromotoren.

Jur Kingma

^x De naam *Java* was populair in de Zaanstreek. De stoomrijstpellerij *Java* achter het station Wormerveer moet niet worden verward met het rijstpakhuis *Java* van Bloemendaal & Laan, dat nu nog aan de Veerdijk in Wormer staat. De cacao- en chocoladefabriek *De Zaanstroom* aan de Noorddijk had ook een pakhuis *Java*. Ook bij de rijstpellerij *Birma* van de firma Blans aan de Oostzijde in Zaandam was een pakhuis *Java*.

^{xi} *De familie Vis van Zaandam-Wormerveer* (1926) XII.

^{xii} GAZ inv. 1215 Kasboeken Albert Vis in archief Wessanen & laan

^{xiii} Klinkhamer was hoogleraar burgerlijke bouwkunde in Delft. Behalve villa's ontwierp hij stations, fabrieken en sluizen. Ook in Zuid Afrika en Nederlands Indië

staan gebouwen volgens zijn ontwerp.

http://searchassets.nai.nl/image/CIS/pdf/KLIX_inv_ntc.pdf

^{xiv} Jan Klomp, Tom Tulleken, *Wormerveerse Monumenten, een inventarisatie* (Wormerveer, 2005)

^{xv} Laurens Vis Jzn, *De familie Vis in Wormerveer* in "Vis a Vis. Mededelingen van de stichting familie Vis van Zaanwijk." No.50 (2008) 421 – 424.

^{xvi} Laurens Vis Jzn, *De familie Vis in Wormerveer deel II* in "Vis a Vis. Mededelingen van de stichting familie Vis van Zaanwijk." No.51 (2009) 432-435.

^{xvii} Cees van Dalsem, *Zaansche toestanden. 150 jaar Kamer van Koophandel en fabrieken voor de Zaanstreek* (Wormer, 1993) 123 - 134.

^{xviii} Vriendelijke mededeling van de heer Hans Boon.

^{xix} Jur Kingma, *De gasmotor van de Firma Albert Vis* in "met Stoom" No 1 (Zaandam, 1989) 4-5.

Jan Willem de Boer (Koog aan de Zaan 28 april 1917 – Koog aan de Zaan 8 september 2013) CIVdedb

Op 8 september 2013 overleed Jan Willem de Boer, die zich zijn leven lang grote belangstelling had voor de Zaanse geschiedkunde en het Zaanse erfgoed. Met Evert Smit en Job Duyvis was hij één van de oprichters van de Stichting Zaanse Schoon, was lang bestuurslid van de Zaanse Oudheidkamer en toonde grote betrokkenheid bij de Vereniging de Zaanse Molen. Het initiatief van Zaanse Schoon leidde uiteindelijk tot de realisatie van de Zaanse Schans. In nr. 47 van het blad Zaanse Erfgoed en ook in de Windbrief, orgaan van de Zaanse Molen is Wim uitvoerig herdacht. (www.zaanserfgoed.nl)

In 1946 speelde Wim de Boer als de bruidegom Klaas de Jager in het bekende blijspel "De Bloem van Zaanwijk". Zijn bruid Maartje Nan werd toen gespeeld door Ada Vis-Duyvis en bij haar overlijden in 2001 stuurde hij deze foto als laatste groet. (+ afbeelding Ada Duyvis-Wim de Boer)

De hele cast van de opvoering in 1946. 2e van links Ada Duyvis, 3e van links Wim de Boer
Aan de bovenzijde het steeds aanwezige bruiloftsbord: Ter ere van Bruidegom en Bruid gaat men hier in en uit.

Mededelingen:

In oktober 2014 is Marius Adriaan Vis (Xo, 1949) toegetreden tot het bestuur. Marius is oud directeur van IBM Europe en zal zich ondermeer bezighouden met het opzetten van een website over de familie Vis, samen met Anna Gosman-Vis en Joop Gosman. De website zal in 2015 operationeel worden. Aan de donateurs wordt verzocht om hun e-mail adres te sturen naar Laurens Vis. (l.vis@visarchitecten.nl).

De volgende reünie vindt plaats in september 2015 in Dierenpark Amersfoort, waar de directie wordt gevoerd door Frederik en Ronald Vis. Over het ontstaan en de groei van Dierenpark Amersfoort is in 2010 een zeer lezenswaardig boek verschenen van Astrid Vis-Tertoolen, "Een leven tussen de dieren". Het park werd opgericht in 1948 en trekt nu jaarlijks 700.000 bezoekers. In 2013 bestond het dierenpark 65 jaar.

Donatie 2014/2015

Donateurs die hun donatie over 2014 en 2015 nog niet hebben betaald worden verzocht deze alsnog te voldoen op bankrekeningnummer NL75 PSTB 0003 2206 31 t.n.v. Stichting Familie Vis van Zandijk te Heiloo. Voor degenen die er de voorkeur aan geven de betaling per acceptgiro te voldoen, worden verzocht dit kenbaar te maken aan de penningmeester J. Kuyt, Oudburgerlaan 63 1852 KN Heiloo, tel. 072-5331022

mutaties genealogische staat

overleden:

CIVdedb Jan Willem de Boer (Koog aan de Zaan 28 april 1917 – Koog aan de Zaan 8 september 2013)

Xj Maarten Steven Vis (Wormerveer 13 februari 1936 – Leidschendam 9 januari 2014)

Irma Johanna Vis-de Groot (Zeist 3 april 1940 – Leidschendam 9 januari 2014)

IXei Anna Geertruida Laan-Vis (Wormerveer 31 oktober 1917 – Hilversum 15 april 2014)

Getrouwd op 29 september 2012: Pieter Cornelis Vis (CIVaabach, geboren 7 augustus 1974) met Lisanne Boer, geboren 10 januari 1980.

Geboren: Ebelien Johanna Vis (CIVaabacha) op 30 januari 2013

Getrouwd op 16 juni 2006: Albert Hendrik Vis (Xe2, geboren 15 maart 1977) met Annemarie Lemke, geboren 7 juni 1981.

Hun kinderen: Valentijn Adrie Vis, geboren op 16-juni 2009; en Sammie Puk Vis, geboren op 29 september 2012

Getrouwd op 14 september 2012: Carlijn Marie Albertine Vis (XIga, geboren op 3 maart 1983) met Roderick Antonius Muller, geboren op 16 apr 1973.

Op 9 juli 2014 werd hun zoon James Steven Muller geboren.

Getrouwd op 28 juni 2014: Ellis Sophie Alexandra Vis (XIgc, geboren 24 november 1986) met Mark Alexis Reichmann, geboren op 22 dec 1981.